

Nauji meno istorijos šaltiniai

Wilhelmas Pollis: nauji architekto veiklos šaltiniai

Aistė Paliušytė, Lina Balaišytė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius,
Lietuva*

Straipsnyje pristatoma XVII a. I pusės architekto Wilhelmo Pollio veikla ir skelbiami du nauji jo darbus aptariantys šaltiniai. W. Pollis buvo žinomas kaip valdovo architektas, rūpinęsis medžiagų tiekimu Vilniaus pilies statyboms, dirbęs Vilniaus kapitulai. Publikuojami šaltiniai atskleidžia kitas jo veiklos sritis: Kaidanavos evangelikų reformatų bažnyčios projektavimą ir Mikalojaus Kiškos antkapio Vijos bernardinų bažnyčioje kūrimą. Skelbiami architekto gyvenimo ir kūrybos duomenys padeda naujai įvertinti šį asmenį, taip pat suteikia retai pasitaikančių istorinių paliudijimų apie statybų amatininko socialinę padėtį ir veiklą.

Raktažodžiai: Wilhelmas Pollis, architektas, valdovo dvaras, Jonušas ir Kristupas Radvilos, Mikalojus Kiška, Kaidanava, Vija, projektas, antkapis

XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vyraujant kolektyvinei cechinei statybos tradicijai, „pavyzdiniams“ statinių sprendimams, projektuotojo funkcijos dažnai nebuvo išskirtos ar sureikšminamas jo statusas. Atsižvelgiant į tai ir į bendrą LDK rašytinio palikimo fragmentiškumą, suprantama, jog žinių apie to meto LDK statinių architektus išliko itin mažai. Vienas iš LDK XVII a. I pusės statybų meistrų, apie kurį žinoma labai nedaug, – Wilhelmas Pollis (Pohl, Pol), šaltiniuose įvardijamas kaip architektas, mūrininkas ir dailidė. Iki šiol publikuotos žinios apie šį meistrą vienpusiškai atskleidžia jo veiklą: jis buvo žinomas tik kaip statybų rangovas, valdovo dvare rūpinęsis medžiagų tiekimu, taip pat dirbęs Vilniaus kapitulai¹. Nauji šio asmens gyvenimo ir kūrybos duomenys suteikia retai pasitaikančių istorinių paliudijimų apie statybų amatininko socialinę padėtį ir veiklą LDK XVII a. I pusėje. Čia pateikti nauji faktai padeda gvildinti architekto profesijos raidą, projektuotojo santykį su kitais statybų amatais.

W. Pollis į LDK atvyksta tikriausiai apie 1611 m., kai Kaidanavoje sudaroma sutartis su LDK taurininku Jonušu Radvila dėl evangelikų reformatų bažnyčios mūrėjimo (žr. priedą Nr. 1). Šioje sutartyje W. Pollis vadinamas Elbingo architektu. Lenkijos Pamario regionui priklausęs Elbingas, Zigmanto Vazos remiamas, patyrė intensyvios amatų plėtros periodą. Greta Torunės ir Gdanskio jis buvo vienas svarbiausių miestietiškos kultūros židinių Lenkijoje, amatininkiškos kūrybos ir jūrų prekybos centrų, susietas prekybiniais ryšiais ir su LDK². Tiesa, palyginus su Gdanku, Elbinge buvo gerokai mažiau gyventojų, taigi ir amatininkų darbo paklausa buvo mažesnė³. Nežinoma,

kokios priežastys paskatino W. Pollį išvykti iš Elbingo, tikėtina, jog vienas iš svarbių motyvų galėjo būti užsakymų paieška.

Pirmoji LDK vieta, kurioje jis paminimas, – Kaidanava, čia ir pasirašyta sutartis dėl bažnyčios mūrėjimo darbų⁴. Šaltiniai neįvardija pirmo žinomo užsakovo – LDK taurininko Jonušo Radvilos – vaidmens W. Polliui paliekant Elbingą. Žinoma tik, kad didikas nuolat lankėsi keliuose regiono miestuose, pavyzdžiui, Torunėje, o Gdanske kurį laiką gyveno⁵. Įmanoma, kad didikas evangelikas reformatas pats ar per tarpininkus Pamaryje galėjo užmegzti ryšius su liuteroniškojo Elbingo meistru.

Pirmoje žinomoje sutartyje W. Pollis įvardijamas architektu. XVII a. Abiejų Tautų Respublikoje vyko architekto, kaip projektuotojo, sampratos įsitvirtinimas, pirmiausiai pastebėtas jėzuitų ir valdovo aplinkoje. Šimtmečių tradicija buvo įtvirtinusi statybų amatų neatsiejamumą: projektuotojas dažnai buvo ir mūrininkas ar dailidė. Iš viduramžių tradicijos kilusi praktika, kai vienas ir tas pats asmuo braižė projektą, prižiūrėjo amatininkus, pats skaičiavo statybų išlaidas, buvo gaji ir XVII a. LDK. Nuo XVII a. pradžios vis dažniau pastebimos išskirtinės projektuotojo funkcijos⁶. Pirmoji W. Pollio sutartis liudija ypatingą jo padėtį tarp projektą vykdyusių meistrų: jis vadovauja pagalbininkams – mūrininkams ir dailidėms.

Sutartyje minimas projektas, patvirtintas W. Pollio parašu. Iš teksto nėra visiškai aišku, ar tai paties W. Pollio sukurtas projektas, ar koks šabloninis piešinys, kuris perduodamas atsižvelgiant į investuotojo norus, kaip buvo įprasta XVII a. I pusės LDK⁷. Tai, kad meistras įvardytas

architektu ir kalbama apie jo ranka pasirašytą projektą, palieka autorinio projekto tikimybę.

Iš sutarties užuominų labai sunku įvertinti projektą. Sutartyje aprašomas populiarus tipinis statinys – viena-bokštė bažnyčia. Šis sakralinės architektūros tipas nuo XVI a. vidurio plito visame Baltijos regione, buvo būdingas įvairių konfesijų, taip pat evangelikų reformatų statiniams⁸. Jis taikytas ir XVII a. evangelikų reformatų bažnyčiose, funduotose Biržų Radvilų valdose: Biržuose, Dubingiuose ir kt. Sutartyje aprašytas bažnyčios tipas iš esmės sutampa su tuo, kuris netrukus buvo realizuotas. 1620 m. Kaidanavos inventoriui mini ant kalvos „naujai pastatytą bažnyčią“ su aukštu skardintu bokštu, paaukuota vėtrunge ir kryžiumi⁹. Tokio paties tipo Kaidanavos bažnyčia pavaizduota ir Napoleono Ordos 1876 m. piešinyje¹⁰.

Kaidanavos bažnyčia buvo gausios ir įtakingos evangelikų reformatų bendruomenės centras ir stovėjo greta LDK taurininko Jonušo Radvilos rezidencijos. Tai, kad pirmas žinomas LDK užsakovas buvo įtakingas LDK didikas evangelikas reformatas, o jam užsakytas statinys galbūt buvo pastatytas vienoje iš jo valdų, galėjo turėti įtakos tolesnei meistro karjerai. Jau 1613 m. W. Pollis minimas kaip Zigmanto Vazos architektas, sudaręs sutartį su Vilniaus kapitula dėl katedros, sudegusios per 1610 m. gaisrą, atstatymo darbų: medžiagų paruošimo, naujo katedros stogo ir bokšto dengimo¹¹. W. Pollis dalyvavo ir Vilniaus žemutinės pilies atstatymo po gaisro darbuose. 1615 m. jam sumokėta 100 auksinų iš karaliaus stalo valdų už neįvardytus pilies statybų darbus¹². Tais pačiais metais jis buvo siunčiamas į Karaliaučių ir Elbingą akmens ir kitų reikmenų Vilniaus piliai atgabenti¹³. Ir vėliau, vykstant Šv. Kazimiero koplyčios ir pilies statyboms, W. Pollis dvare atlikdavo panašius pavedimus: LDK žemės išdininko Stepono Paco kvite, išduotame pilininkui Petru Nonhartui, apie nuo 1624 m. kovo iki 1630 gruodžio pabaigos išleistus pinigus nurodoma, kad W. Pollis vieną kartą buvo išsiųstas į Elbingą pirkti marmuro, kitą kartą – į Kauną samdyti laivų¹⁴. Iš pastarųjų dokumentų matyti, kad W. Pollis valdovo dvare daugiausia užsiėmė statybų rangovo ir medžiagų tiekėjo darbais. Galbūt dėl jo kilmės, ryšių su Pamaro kraštu jam buvo pavedama ieškoti medžiagų Vilniaus pilies statyboms.

Vėlesni dokumentai rodo, kad W. Pollis iki pat gyvenimo pabaigos buvo susijęs su valdovo dvaru. 1627 m. sausio 5 d. jis paskiriamas Vilniaus pilies arsenalo prižiūrėtoju suteikiant metinį atlyginimą¹⁵. 1633 m. minimas kaip architektas ir pilies arsenalo prižiūrėtojas, kuriam Vladislovas Vaza kaip atlygį už 20 metų tarnybą Zigmantui Vazai dovanoja žemės sklypą Puškarnioje¹⁶. Rašte minima, kad W. Pollis jau anksčiau buvo gavęs tuščią sklypą ir jame pasistatęs namą, o tuo valdovo raštu pridedamas papildomas plotas¹⁷. 1641 m. Vladislovas Vaza davė jam, kaip Vilniaus pilies arsenalo prižiūrėtoju, leidimą gaminti salietrą, atiduodant į Arsenalą tam tikrą kvotą¹⁸. Architektu ir arsenalo prižiūrėtoju W. Pollis pats save įvardija ir 1649 m. gegužės 20 d. surašytame testamente¹⁹. Valdovo dvaro pareigūnas savo testamente ypač rūpinosi, kad

prieš mirtį dar suspėtų sutvarkyti visus su Arsenalo priežiūra susijusius reikalus, palikti tvarkingas Arsenalo išlaidų ir pajamų knygas, taip pat prašo globėjus ir testamentoto vykdytojus, prisimenančius jo nuopelnus Respublikai, po mirties rūpintis jo žmona ir vaikais²⁰.

Tikriausiai nenutrūksta Wilhelmo Pollio ryšiai ir su Biržų Radvilomis. Jis galbūt tapatintinas su karališkuoju statytoju Wilhelmu, kuris 1627 m. Jonušo brolio LDK etmono Kristupo Radvilos (1585–1640) užsakymu gabeną Radvilų antkapius į Dubingius²¹, ar su dailide Wilhelmu, 1624–1629 m. dirbusiu LDK etmono Kristupo Radvilos rūmuose Vilniuje²². Kristupo Radvilos ir W. Pollio ryšiai, matyt, buvo ilgamečiai, jie paliudyti ir vėliau: Biržų pilies statyboms skirtų dokumentų rinkinyje išliko žinių apie W. Pollio kontaktus su Kristupo Radvilos dvaru 1638 m., kai, rengiantis statyti Biržų pilies vartus, jo teirautasi apie Biržų akmens tinkamumą statyboms, prašoma surasti akmentašį²³.

1632 m. W. Pollis pasirašė sutartį su Mstislavlio vaivada ir Ukmergės seniūnu Mikalojumi Kiška (~1588–1644) dėl marmurinio antkapio Vijos bernardinų bažnyčioje statybos (žr. priedą Nr. 2). Galbūt kaip tik dėl ilgalaikių W. Pollio ryšių su Radvilomis su jais susigiminiavęs M. Kiška savo antkapio projektuotoju pasirinko būtent šį meistrą²⁴. M. Kiška, augęs evangelikų reformatų šeimoje, vėliau perėjo į katalikybę. 1631–1633 m. jis pasikvietė į Viją bernardinus, paskyrė išlaikymą ir įkurdino vienuolyną prie tėvo funduotos parapiinės bažnyčios. Parapiją perkėlė į savo lėšomis pastatytą medinę bažnyčią²⁵. Neturime žinių apie bernardinų bažnyčioje pastatytą M. Kiškos antkapinį paminklą. XVII a. viduryje ši bažnyčia degė, todėl tuometinis interjeras neišliko.

Iš sutarties teksto atrodytų, kad didikas įpareigojo W. Pollį sukurti patį antkapį: aptariama jo kompozicija, medžiagos, užmokestis, darbų atlikimo terminai. Raštas struktūra panašus į tipinę, su dailininkais pasirašomą sutartį. Tačiau penkių savaičių darbo atlikimo terminas ir gana nedidelis užmokestis leidžia spėti, kad W. Polliui buvo užsakomas ne pats antkapis, o tik jo projektas²⁶. Sutartyje aptarta antkapio kompozicija atitiko XVI a. pabaigoje – XVII a. I pusėje Lenkijoje ir LDK paplitusį antkapinio paminklo tipą²⁷.

Tikėtina, kad architektas turėjo pasirūpinti ir medžiagų pristatymu. Įdomi detalė, kad M. Kiška prašo padaryti tokį antkapį, kokį jis matė „pas poną Wilhelmą Vilniuje“, kuris greičiausiai turėjo būti skirtas Vilniaus kaštelionui Jonušui Radvilai ir pastatytas Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje²⁸. Užuomina apie „pas Pollį“ matytą Dubingių bažnyčiai skirtą antkapį liudija, kad architektas tikriausiai dalyvavo gaminant šį paminklą: tiekė medžiagas, tarpininkavo, o gal ir projektavo.

Kiškoms W. Pollis dirbo ir vėliau, turbūt vadovavo kažkurioms šių didikų statyboms. 1649 m. kovo 28 d. jis siuntė iš Vilniaus laišką Mikalojaus Kiškos broliui LDK etmonui ir Polocko vaivada Jonušui Kiškai, kuriame priminė didikui apie užmokesčio reikalaujančius amatininkus²⁹.

Pasak naujų šaltinių, W. Pollis buvo vienas įtakingų LDK statybos meistrų XVII a. I pusėje, dirbęs valdovo

dvare, turėjęs ilgalaikius darbo ryšius su Biržų šakos Radvilomis, atlikęs reprezentacinius užsakymus Kiškoms. Tikėtina, kad meistras nebuvo susaistytas ryšiais su Vilniaus statybos cechų ir mūrininkų institucija: jis visada minimas valdovo ir didikų dvaro aplinkoje. Būtent su šia aplinka siejami ir projektuotojo statuso poslinkiai XVII a. LDK ir visoje Respublikoje. Nauji istoriniai šaltiniai liudija W. Pollį buvus aktyviu projektuotoju, kuris atlikdavo sudėtingas kūrybines užduotis, kartu, kaip įprasta naujųjų laikų architektams šiame regione, aktyviai rūpinosi ir darbų organizavimu bei statybos medžiagų tiekimu.

Priedas Nr. 1

LDK taurininko Jonušo Radvilos sutartis su Wilhelmu Polliu.

Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos archyvas (Нацыянальны гістарычны архіў Рэспублікі Беларусь), f. 694, ap. 2, b. 7382, l. 7–7v.

1611 m. dokumento kopija, be antspaudų ir originalių parašų. Šaltinis saugomas greta kitų LDK taurininko Jonušo Radvilos finansinių dokumentų, tarp jų yra 1611–1616 m. didiko sutartys su įvairiais amatininkais. Sutartys su W. Polliu parengtos remiantis *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, (Wrocław, 1953). Lenkiškame tekste pavartotos santrumpos KJM – Książę Jego Miłość, WKL – Wielkie Księstwo Litewskie, vertime JM – Jo Malonybė.

Postanowienie z mularzem o wymurowanie zboru kojdanowskiego

Stało się postanowienie między Oświeconym KJM panem podczaszym WKL z jednej, a panem Wilhelmem Polem architektem elbląskim z drugiej strony niżej opisanym sposobem (?). [l. 7v] Pan Wilhelm podjął się KJM kościół wymurować sklepisty wszytek na czterech filarach i ma go wygotować wedle upodobania KJM i wizerunku, który pan Wilhelm zostawił KJM z podpisem ręki swej, z dachem i wierzchem wieży do samego krzyża albo powietrznika, a to mularzami, cieślami pomocnikami swemi, którym on płacić ma bez wszelkiego starania i płacy KJM, oprócz tego, że mu ma dać KJM do kopania fundamentów i wyrównania kopca chłopów dwadzieścia, także też którego poddanego dla pilnowania i przymuszenia pełnić roboty. Który to kościół ma wystawić i wymurować przed dworem w Kojdanowie na kopcu, i ma być wzdłuż kościół łokci trzydzieści i pięć, wszerek łokci dwadzieścia i jeden, wysoko oprócz fundamentu nad ziemią łokci piętnaście. A wieża przy tym kościele ma być w samym murze łokci trzydzieści wysoka. A jeśliby dla proporcji co wyżej potrzeba było wieży, tedy to pan Wilhelm wymurować ma. Wszelką materię do wymurowania i wygotowania kościoła tego, cegłę, wapno, kamienie, żelazo, drzewo, łąty do rusztowania, dachówki albo gonty, blachy, dla obicia wieży to KJM rozkazać powinien będzie oddać i położyć na miejscu, gdzie kościół ma być postawiony tak, jako by pan Wilhelm omieszkania i szkody za tym nie miał. Za które porządnie obyczajem wzwyż mianowanym wystawieniem i ochędożenie kościoła KJM obie-

cał i powinien będzie dać panu Wilhelmowi złotych półtora tysiąca polskich. Na którą robotę KJM, już kazał oddać panu Wilhelmowi złotych sto polskich teraz zaraz za kwitem pana Wilhelmwym, a na zaczęciu roboty, która najdalej in Februario w roku przyszyłym 1612 począc się ma, ma KJM dać złotych dwieście i tak we cztery niedziele po dwieście złotych dawać KJM ma, aż do skończenia dostatecznego roboty wszelakiej, tak mularskiej, jako i ciesielskiej, aby wyniosło sumę z terażniejszym zadatkem złotych półtora tysiąca, które te pieniądze za kwitem pana Wilhelmwym mają być oddawane w Kojdanowie. Fundamenty mają być warowne, do samego celu kopane, jako by na potem szkody przez to nie było, i mury się nie wysowały. A pan Wilhelm obiecuje KJM za wszystkim kościół gotowy oddać przed zimą w roku 1612, ile się tknie roboty jego zwyż mianowanej, które wszystkie punkty tej interczyzy obiedwie strony obiecują, i winni będą sobie we wszytkim żyścić i dlatego do interczyzy tej, rękami swemi podpisanej, pieczęci swe przycisnęli. Działo się w Kojdanowie die 4 maja roku 1611.

Sutartis su mūriniu dėl Kaidanavos bažnyčios sumūrijimo

Sudaryta sutartis tarp šviesiausiojo kunigaikščio Jo Malonybės LDK taurininko³⁰ iš vienos ir Wilhelmo Polio, Elbingo architekto, iš kitos pusės taip, kaip toliau aprašyta. Ponas Wilhelmas ėmėsi JM kunigaikščiui sumūryti bažnyčią, visą skliautuotą, ant keturių piliorių, ir turi ją pastatyti taip, kaip patinka JM kunigaikščiui, pagal projektą, kurį ponas Wilhelmas savo ranka pasirašęs paliko JM kunigaikščiui, su stogu ir bokšto viršūne iki pat kryžiaus arba vėjarodžio. Ją [turi pastatyti] su savo pagalbininkais mūrininkais, dailidėmis, kuriems jis turi mokėti be jokių JM kunigaikščio pastangų ir lėšų, išskyrus tai, kad JM kunigaikštis turi duoti dvidešimt vyrų kasti pamatus ir išlyginti kalvą, taip pat [skirti] kokį nors pavaldinį, kuris prižiūrėtų ir priverstų atlikti darbą. Šią bažnyčią turi pastatyti Kaidanavoje priešais dvarą ant kalvos, 35 uolekčių ilgio ir 21 uolekties aukščio, be pamatų – virš žemės 15 uolekčių. Tos bažnyčios bokšto mūrinė dalis turi būti 30 uolekčių aukščio. Jeigu proporcingumui reikėtų aukštesnio bokšto, tada ponas Wilhelmas [toki] turi sumūryti. Visas šios bažnyčios mūrijimo ir įrengimo medžiagas – plytas, kalkes, akmenis, geležį, medieną, lentjuostes pastoliams, čerpes arba malksnas, skardą bokštui apkaustyti, – visa tai kunigaikštis turės įsakyti atiduoti ir padėti į vietą ten, kur bažnyčia turi būti pastatyta, kad ponui Wilhelmui dėl to nereikėtų delsti ir patirti nuostolių. Už minėtą bažnyčios tinkamą pastatymą ir su tvarkymą JM kunigaikštis pažadėjo ir privalės atiduoti ponui Wilhelmui 1500 lenkiškų auksinų. Šiam darbui JM kunigaikštis jau įsakė atiduoti ponui Wilhelmui 100 lenkiškų auksinų iš karto pagal pono Wilhelmo kvitą, o pradėjus darbą, kuris vėliausiai kitą, 1612, metų vasarį turi prasidėti, JM kunigaikštis turi duoti 200 auksinų ir kas 4 savaites po 200 auksinų tol, kol bus baigti visi mūrijimo ir dailidžių darbai, kad kartu su dabartiniais rankpinigiais susidarytų 1500 auksinų suma; šie pinigai pagal

pono Wilhelmo kvitą turėtų būti atiduoti Kaidanavoje. Pamatai turi būti stiprūs, iškasti iki pat priekio, kad vėliau dėl to nebūtų nuostolių ir sienos neišsikištų. Ponas Wilhelmas visą bažnyčią pažada kunigaikščiui pabaigti iki 1612 metų žiemos, kiek tai susiję su jo minėtu darbu. Visus sutarties punktus abi pusės pasižada ir privalės iki galo įvykdyti, todėl šią sutartį ranka pasirašę užspaudė antspaudus. Vyko Kaidanavoje 1611 m. gegužės 4 dieną.

Priedas Nr. 2.

Mikalojaus Kiškos sutartis su Wilhelmu Polliu, valdovo architektu¹

Centrinis senųjų aktų archyvas (Archivum Główne Akt Dawnych) Varšuvoje, AR, dz. 10, Nr. 525, s. 112–113.

Pateikiamas dokumentas yra sutarties nuorašas, įrašytas į Mikalojaus Kiškos dokumentų knygą. M. Kiškos dokumentų nuorašai fiksuoti tuščiuose Lietuvos Tribunolo dekretų knygos lapuose. Oficialūs aktai surašyti 1623 m. Lietuvos Tribunolo Minsko sesijos metu, kai Tribunolo maršalu buvo Mikalojus Kiška. Kituose knygos lapuose surašyti skirtingo pobūdžio įvairių laikotarpių šio didiko ūkiniai dokumentai². Be skelbiamos sutarties su W. Polliu nuorašo, knygoje įrašyta 1636 m. lapkričio 11 d. sutartis su tapytoju Jurgiu (Jerzy) Chodeckiu dėl tapybos darbų Vijos dvare, taip pat pateikti įrašai apie tai, kad tapytojas Jonas (Jan) Skrockis 1631 m. ir 1638 m. buvo pasiskolinęs iš didiko iliustruotą knygą.

Santrumpa: KJM – Król Jego Miłość.

Stało się pewne postanowienie między mną Mikołajem z Ciechanowca Kiszka wojewodą mścisławskim, starostą wilkomirskim z jednej strony, a z drugiej z panem Wilhelmem Polem architektem KJM w ten sposób wystawić w kościele ojców bernardynów na Iwiu według takiego, jakom gotowy w Wilnie u pana Wilhelma widział sławnej pamięci książećciu panu wileńskiemu ma wystawiono w Dubinkach. A za to mam dać panu Wilhelmowi złotych sześćset, to jest gotowego grosza kop sto litewskich, teraz złotych sto, które zaraz odda. A kiedy poszle urzędnik mój po robotę z podwodami, złotych półtora. Ostatek mam leguminami albo zbożem tak żytem, pszenicą, jako też jęczmieniem, grochem albo gotowymi pieniędzmi ma Jaśnie Wielmożny poczekać aż przy oddaniu ostatka roboty, to co się panu Wilhelmowi architektowi KJM będzie podobało, a to wszystko aby się oddać mogło tego roku. A w tę robotę ma wchodzić marmur czarny, czerwony i biały i alabaster. Osoba ma być wprzód moja własna we zbroji albo się jako najlepiej będzie zdało w wierzchniej tablicy, nad onej zasię tablicy mają być osoby dwóch małżonek moich to jest Księżny Radziwiłłówny, a druga nieboszczki Leśnowolskiej. A we środku Krucyfiks alabastrowy na krzyżu czerwonego marmuru. Tablice i wierzchnie, i spodnie mają być z czarnego marmuru [...]. Na wierzchu *Resurrectio* z alabastru, a po bokach z jednej strony *Iustitia*, a z drugiej *Caritas*, mają być herby i moje, i małżonek moich, i insze rzeczy według lepszego

kształtu i wizerunku. Co ma być jako najprędzej wystawiono, a mianowicie za niedziel pięć. Co sobie zatrzymać mamy pod słowem prawdziwym do czegośmy się oba podpisali, jedna u mnie, druga u pana Wilhelma ma być jednako napisana i podpisane rękami naszymi. Pisan w Wilnie dnia 30 miesiąca augusta 1632 r.

Buvo sudaryta sutartis tarp manęs, Mikalojaus Kiškos iš Cechanoveco, Mstislavlio vaivados, Ukmergės seniūno³³, iš vienos pusės ir pono Wilhelmo Pollio, Jo Karališkosios Didenybės architekto, iš kitos pusės dėl [antkapio] pastatymo bernardinų bažnyčioje Vijoje, tokio, kokį mačiau padarytą pas poną Wilhelmą Vilniuje, skirtą kunigaikščiui, Vilniaus ponui³⁴, pastatyti Dubingiuose. Už tai turiu ponui Wilhelmui sumokėti šešis šimtus auksinų, t. y. šimtą kapų lietuviškų grašių, iš karto atiduodant šimtą auksinų. O kai mano tarnautojas pasiūs atsiimti darbo – pusantro šimto auksinų. Likutį turiu javais – rugiais, kviečiais, miežiais – žirniais ar pinigais atiduoti, kai bus įteiktas likęs darbas, taip, kaip ponas Wilhelmas, Jo Karališkosios Didenybės architektas, pageidaus, visa tai turi būti atiduota šiais metais. Darbui turi būti skirtas juodas, raudonas ir baltas marmuras bei alebstras. Pirmiausia viršutinėje plokštėje turi būti mano paties figūra su šarvais ar kaip geriau tiktų, po ja turi būti dviejų mano žmonių – kunigaikštystės Radvilaitės³⁵ ir velionės Leśnowolskos³⁶ – figūros. Vidury – alebastro Nukryžiuotasis ant raudono marmuro kryžiaus. Viršutinė ir apatinė plokštės turi būti iš juodo marmuro. Viršuje – alebastro *Resurrectio* (Prisikėlimas), o iš šonų vienoje pusėje – *Iustitia* (Teisingumas), kitoje – *Caritas* (Meilė), [taip pat] turi būti mano ir žmonių herbai bei kiti tinkantys dalykai. Visa tai turi būti kuo skubiau pastatyta, o būtent – per penkias savaites. To [susitarimo] turime pasižadęjė laikytis, todėl abu pasirašėme, ir vienas [egzempliorius] su mūsų parašais turi likti pas mane, kitas – pas poną Wilhelmą. Rašyta Vilniuje, 1632 m. rugpjūčio 30 d.

Gauta 2006 04 10

Parengta 2006 05 15

Nuorodos

¹ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, Wilna, 1916, cz. 3, s. 99; E. Łopaciński, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa, 1946, Nr. 114; S. Łoza, *Architekci i budowniczy w Polsce*, Warszawa, 1954; P. J. Jamski, *Marmuro ir statybinio akmens užpirkimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valdant Žygimantui Vazai, Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2004, t. 7, p. 222, 224; B. R. Vitkauskienė, XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudaryt. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 120, 123, 138, 139, 142, 284, 285.

- ² Apie šio miesto prekybinius ryšius su Vilniumi žr.: P. J. Jamski, ten pat, p. 224.
- ³ A. Mączak, Prusy Królewskie i Książęce w latach rozkwitu, *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, Poznań, 1976, t. 2, cz. 1, s. 258.
- ⁴ Kaidanava – Jonušui Radvilai priklausęs miestelis Minsko paviete.
- ⁵ *Polski słownik biograficzny* (toliau – *PSB*), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1987, t. 30/2, zes. 125, s. 202–208.
- ⁶ A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa, 1980, s. 43.
- ⁷ W. Boberski, „Projekt“ zboru kalwińskiego w Słucku z warsztatu XVII-wiecznego cieśli, *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, red. J. Lileyko, Lublin, 2000, s. 253.
- ⁸ Ten pat, s. 260–261.
- ⁹ *Archiwum Główne Akt Dawnych* (toliau – *AGAD*), AR, dz. 25, Nr. 1697, p. 8.
- ¹⁰ Piešinys, paspalvintas akvarele, saugomas Krokuvos nacionalinio muziejaus rinkiniuose, publikuotas knygoje: V. Levandauskas, R. Vaičekonytė-Kepežinskienė, *Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius, 2006, il. 240.
- ¹¹ J. Kurczewski, ten pat, s. 99; E. Łopaciński, ten pat, Nr. 114.
- ¹² *Vilniaus Žemutinė pilis...* p. 138.
- ¹³ Ten pat, p. 138–139.
- ¹⁴ Dokumento originalas skelbiamas: B. R. Vitkauskienė, Šv. Kazimiero koplyčios fundacija, statybos ir dekoravimas XVII a. šaltinių duomenimis, *Šventasis Kazimieras istorijos vyksme. Įvaizdis ir refleksija*, sudaryt. P. Subačius, Vilnius, 2006, p. 40–44.
- ¹⁵ S. Samalavičius, Kunigaikščių rūmų ir pilių priežiūra XVI–XVIII a., *Vilniaus žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai)*, Vilnius, 1999, p. 29.
- ¹⁶ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – *LVIIA*), LM-110, l. 133v–134v.
- ¹⁷ W. Pollio namas prie Puškarnios, priešais Šv. Jurgio bažnyčią, minimas ir 1644 m. sausio 2 d. dokumente, žr. *LVIIA*, SA, b. 5361, l. 181v. (dėkojame Mindaugui Pakniui už šią nuorodą).
- ¹⁸ *Vilniaus Žemutinė pilis...*, p. 284. Kaip Arsenalo prižiūrėtojas W. Pollis pasirašė ir 1646 m. gegužės 30 d. dokumente, žr. *LVIIA*, SA, b. 5361, l. 225 (dėkojame Mindaugui Pakniui už šią nuorodą).
- ¹⁹ *LVIIA*, SA, b. 5361, l. 264–265.
- ²⁰ *LVIIA*, SA, b. 5361, l. 264v. Iš testamentą šiek tiek daugiau sužinome apie patį W. Pollį: buvo liuteronas, žmonai Marynai Floresównai paliko namą, turėjo netekėjusių dukterų, kurių vestuvėmis ir kraičiu įpareigojo pasirūpinti žmoną.
- ²¹ Apie jį žr.: A. Paliušytė, Radvilų kriptos rekonstrukcija Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje XVII a. 3 dešimtmetyje, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2002, kn. 9, p. 156–162.
- ²² A. Paliušytė, Kristupas Radvila ir amatininkai: kūrybos sąlygos XVII a. I pusės Vilniuje, *Kultūrologija*, Vilnius, 2002, kn. 9, p. 60.
- ²³ 1638 m. lapkričio 27 d. laiško Wilhelmui Polliui kopija, *AGAD*, AR, dz. IV, b. 1b.
- ²⁴ M. Kiška buvo susijęs su įvairiais Radvilų giminės atstovais: pirmoji jo žmona buvo Barbora Radvilaitė, LDK didžiojo maršalkos Alberto Radvilos duktė. LDK didysis etmonas Kristupas Radvila buvo M. Kiškos svainis. Su juo M. Kiška glaudžiai bendradarbiavo 1632 m., kai Varšuvoje buvo renngiamasi valdovo elekcijai. Žr.: *PSB*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1966–1967, t. 12/4, zes. 55.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Po dešimties metų, 1642–1643 m., M. Kiškai Vijoje dirbo skulptorius ir akmentašys Jokūbas (Jakub), kuris tikriausiai Vijos bernardinų bažnyčia sukūrė daugiafigūrę kompoziciją, vaizduojančią „Tris Išganytojo asmenis“ (*trzy osoby Salwatoris*), ir pradėjo kalti akmens altorių (žr. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1: XVI–XVIII a., sudaryt. A. Paliušytė, Vilnius, 2005). Gali būti, kad šis skulptorius galėjo iškalti ir sutartyje minimą antkapį.
- ²⁷ Pvz., XVII a. 4-ajame dešimtmetyje buvo sukurtas panašios kompozicijos Leono Sapiegos ir jo žonų antkapinis paminklas Vilniaus bernardinų Šv. Mykolo bažnyčioje, žr.: M. Wardziński, Nagrobek Lwa Sapiehy i jego żon w kościele bernardynek w Wilnie, *Sztuka Kresów Wschodnich*, pod red. A. Betleja i P. Krasnego, Kraków, 2003, t. 5, s. 135–152.
- ²⁸ Jonušas Radvila, anksčiau šiame straipsnyje minimas kaip LDK taurininkas, Vilniaus kaštelionu tapo 1618 m. Istoriografijoje šiam didikui skirtas antkapinis paminklas neminimas, tačiau tikėtina, kad toks antkapis buvo pastatytas Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje, kuri iki XVII a. vidurio buvo svarbiausia Radvilų laidojimo vieta (žr. A. Paliušytė, Radvilų kriptos rekonstrukcija..., p. 156–162). Ši bažnyčia gerokai nukentėjo per karą su Maskva, tuo metu galėjo būti sunaikintas ir minėtas antkapis. Dubingių bažnyčios sugriovimus po maskvėnų antpuolio 1656 m. aprašė Radvilų tarnautojas Henrikas Estka, žr.: E. Meilus, Apie Dubingių bei kitų Lietuvos vietų nuniokojimą XVII a. viduryje karo su Maskva metu, *Kultūros barai*, 2006, Nr. 2, p. 84–86.
- ²⁹ *AGAD*, AR, dz. V, Nr. 12033a. Mindaugo Paknio informacija.
- ³⁰ Jonušo Radvilos (1579–1620).
- ³¹ Už informaciją ir galimybę susipažinti su dokumentu nuosirdžiai dėkojame Centrinio senųjų aktų archyvo Varšuvoje (*Archiwum Główne Akt Dawnych*) darbuotojui Jarosławui Zawadzkiui.
- ³² Apie šią knygą ir kitus Kiškų giminės dokumentus žr.: *Siedziby Kiszaków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI–XVII wieku. Opisy z zosobu Archiwum Głównego Akt Dawnych*, opr. J. Zawadzki, Warszawa, 2002.
- ³³ Mikalojus Kiška (apie 1588–1644) 1627–1636 m. buvo Mstislavlio vaivada, 1622–1638 m. Ukmergės seniūnas, 1636 m. tapo Trakų kaštelionu, 1640m. – LDK didžiųjų iždininku ir raštininku, Valkavisko, Geranainių, Mogiliavo seniūnu. 1612 m. gavo iš tėvo Vijos valdas Ašmenos paviete. Mirė 1644 m. ir buvo palaidotas Vijos bernardinų bažnyčioje. Žr.: *PSB*, 1966–1967, t. 12/4, zes. 55.

- ³⁴ Greičiausiai turimas omeny Vilniaus kašteliono Jonušo Radvilos (1579–1620) antkapis, pastatytas Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje.
- ³⁵ Pirmoji M. Kiškos žmona – Barbora Radvilaitė, LDK didžiojo maršalkos Alberto Radvilos duktė, kurią vedė 1612 m. Mirė 1614 m.
- ³⁶ Antroji žmona – Helena Leśnowolska, Peremislio kašteliono Stanisława Stadnickio našlė, kurią vedė 1615 m. Mirė 1629 m.

Aistė Paliušytė, Lina Balaišytė

WILHELM POLL: NEW SOURCES ON THE ARCHITECT'S WORK

Summary

The article presents the activity of Wilhelm Poll (Pohl, Pol), the architect of the first half of the 17th century, and introduces two new sources on his works: contracts for the const-

ruktion of the Kojdanów (Belarusian *Койданова*) Evangelical church (1611) and the design of Mikołaj Kiszka's gravestone at the Bernardine church in Iwie (Belarusian *Iŭe*) (1632). These sources reveal new areas of Poll's activity and allow for a new assessment of his work as well as provide rare historical evidence on the social status and activity of builders. Poll was known as a royal architect who was responsible for procurement of building materials for the construction of Vilnius castles and who worked for the Vilnius chapter. The new material allows stating that Poll was among the most influential master builders of the Grand Duchy of Lithuania of the first half of the 17th century; he had long-term employment ties with the Radziwiłł family in Biržai and carried out commissions for representative works for the Kiszka family. The contracts presented show that Poll was not only an active designer of buildings able to perform complicated creative tasks, but also as it was customary for the architects of the new era in this region, took active part in work organization and in the supply of building materials.